

Тоцький Б. А.,

аспірант

Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

Анотація. Дана стаття присвячена теоретичним засадам принципу правової визначеності. Автор дає визначення принципу правової визначеності, а також розкриває історичні умови його виникнення та сучасну структурну складову. Особлива увага приділяється практиці Європейського суду з прав людини щодо теоретичного обґрунтування та практичного застосування принципу визначеності.

Ключові слова: принцип правової визначеності, передбачуваність, однозначність, застосовність.

Постановка проблеми. Структурні зміни українського законодавства, в тому числі в земельній сфері, призвели до того, що Україна намагається модернізувати правову систему, використовуючи європейські стандарти. Особлива увага приділяється стандартам обмеження прав через використання принципу пропорційності. Однією із структурних частин принципу пропорційності є *принцип визначеності*, який ставить ряд вимог для законодавчої та правозастосовної техніки.

Актуальність визначеності у правовій системі держави зазначав ще відомий дореволюційний дослідник права І.А. Покровський: «Одне з перших і найбільш суттєвих вимог, які пред'являються до права людської особистості, що розвивається, є вимога визначеності правових норм. Якщо кожна людина повинна підкорятися праву, якщо вона повинна пристосовувати свою поведінку до його вимог, то напевно, що першою умовою впорядкованого суспільного життя виступає визначеність цих вимог» [33, с. 89].

Виклад основного матеріалу. Присутність формальної (правової) визначеності в галузі має множинне змістовне значення. Право встановлює певні формальні вимоги до законодавчої та правозастосовної діяльності, яка регулюється спеціальними нормами, детально регламентує не тільки саму діяльність органів держави, а й саму форму правозастосовних актів, термін вчинення дій, права та обов'язки особи, наслідки недотримання норм тощо. На нашу думку, ігнорування даної цінності права у правозастосовній діяльності судів може призвести до свавілля, безправ'я перед державою.

Історичні витоки принципу визначеності. Принцип визначеності, як і більшість сучасних принципів права, зводить свої початки до давньогрецького та римського законодавства. Після повалення тиранів, чий укази були свавільними та могли в будь-який момент змінитися, грецькі закони, які приймалися на народних зборах, були відносно визначеними та демократичними. Однак вже у другій половині V–IV ст. до н. е. грекам довелося зіткнутися із тим, що всі закони були чіткими та зрозумілими, але через

їх казуїстичність вони могли бути замінені іншими законами, які б мали більш широкую сферу, але могли також встановлювати й інше правове регулювання [6, с. 97]. Зокрема, застосовувалися і механізми захисту, які наявні у сучасній концепції принципу визначеності, що сформульовані в ст.22 Конституції України [31]: «Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод».

В Афінах, наприклад, кожен громадянин міг подати до суду позов до автора закону, який вже схвалений народними зборами, про те, що закон його авторства є неправовим, містить серйозні недоліки, суперечить більш старим законам, що діють в Афінах, або очевидно обмежують права афінських громадян. В цьому випадку автор закону міг набути оштрафований або покараний іншим шляхом аж до смертного вироку. Такий закон зазвичай скасовувався народними зборами [6, с. 98].

В той же час афінська демократія протягом V–IV ст. до н. е. під категорію визначеності розуміла лише точні формулювання самого законодавчого тексту. В цьому аспекті така визначеність є короткостроковою та нестабільною, адже вона не може забезпечувати якусь стабільність застосування норм та стабільності самих норм [32, с. 30].

У Римі концепція розвитку принципу визначеності перейшла вже більше від сфери законотворчої діяльності до сфери судової. Саме в судовій практиці з'явилося перше визначення принципу визначеності – *res judicata*, дослівний переклад якого з латини означає «вирішена справа», «справа, за якою вже винесено рішення» [7, с. 28].

Окремі елементи інституту законної сили судових рішень проявлялися в наслідках остаточно вирішеної справи. Судове рішення виключало повторення процесу як в негативному плані, оскільки воно ставало підставою для *exceptio rei iudicatae* (прекльюзивний ефект), так і в позитивному, бо відпадала необхідність у подальших судових розглядах з питань, які вирішені в ньому рішення (преюдиціальний ефект).

Д. Дождев наводить такі приклади, які ілюструють преюдиціальність судового рішення: при позові на сервітут позивач не повинен був знову доводити право власності на земельну ділянку, а заперечення відповідача не приймалося до розгляду, якщо це право вже було предметом судового рішення. Відмітимо, що рішення мало значення для всіх третіх осіб: так, у наведеному прикладі відповідачем за позовом про сервітут не обов'язково має бути та ж сама особа, що й сторона в попередньому процесі [28, с. 249].

Як зазначає І. Рехтіна, у посткласичний період суддя інколи визначеність та стабільність судової практики ставив

вище справедливості, щоб його рішення не могло оспорювати, або було залишене в силі вищестоящим судом [34, с. 45]. Правова визначеність, яка випливає з *res iudicata*, ще не розглядалася римськими юристами в якості окремого самостійного принципу права, і несла дещо відмінну від сучасного розуміння смислове навантаження.

У подальшому принцип визначеності розвивався у різних державах по-різному. Реалізацію деяких вимог принципу визначеності можна знайти і у Великій хартії вольностей 1215 р., і у Декларації прав людини і громадянина 1989 р., а то навіть і у Пактах і Конституціях прав і вольностей Війська Запорозького 1710 р. (Конституція Пилипа Орлика). Однак теоретичний і практичний розвиток принцип визначеності отримав у XX-XXI століттях. Зауважимо, що важливу роль у означеному зіграв Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Теоретичні основи принципу визначеності

Принцип визначеності у теоретичному аспекті необхідно розуміти як сукупність вимог до організації та функціонування правової системи з метою забезпечення стабільного правового становища особи шляхом вдосконалення процесів правотворчості та правозастосування. Зауважимо, що принцип визначеності має на меті забезпечення адаптації поведінки індивіда до нормативних умов правової дійсності, впевненості особи у своєму правовому становищі, захист її від свавільного втручання з боку держави та захист довіри особи до надійності свого правового становища [30, с. 4].

Принцип визначеності ставить цілий ряд вимог до законотворчої та правозастосовної діяльності. Так, основні вимоги можна поділити на групи *формальних та структурних вимог*.

До *формальних вимог* відносяться такі критерії, які стосуються зовнішньої форми законодавчого акту.

Так, конкретне обмеження прав має бути *передбачене певним законодавчим актом*. Тобто під цей критерій підпадає не лише, т.зв. «писане право», але й неписане право, в т.ч. загальне право [23, с. 47].

Основним аспектом при визначенні, чи встановлюється певне обмеження правовою нормою, є наявність її легітиматії суспільством. Так, навіть делегування нормотворчості якому-небудь невикористаному органу чи самоврядній організації не обов'язково суперечить правовій державі доти, доки цей орган зобов'язаний формулювати та оприлюднювати норми перед їх застосуванням. Ф. Хайек зазначає, що існує проблема широкого вжитку делегування повноважень. Так, влада використовує примус за відсутності правил, які з тієї чи іншої причини не встановлені організаціями, яким делеговано такі повноваження [11, с. 321]. Ф. Хайек вважає, що серйозні проблеми не можуть виникнути тільки через те, що правила ухвалює парламент або який-небудь інший орган, якому делеговані такі повноваження, за умови, що це будуть загальновідомими. Загальні правила, якщо вони сформульовані належним чином та відомі всім, забезпечують можливість передбачати наслідки планувати свою поведінку з точки зору її правових наслідків.

Кожен обмежуючий акт має бути *обов'язково оприлюднений (non obligat lex nisi promulgata)*. Вимагаючи від своїх громадян знання і дотримання законів, держава зобов'язана вжити заходів, необхідних для доведення

таких законів до їхнього відома, забезпечити їх доступність. Фактично «закон повинен бути адекватною мірою доступним, громадянин повинен мати відповідну обставинам можливість орієнтуватися в тому, які правові норми застосовуються до даного випадку» [23, с. 49].

Кожна держава має свій порядок офіційного оприлюднення нормативних актів. В Україні Указом Президента України від 10.06.1997 № 503/97 «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів і набрання ними чинності» [35], Указом Президента України від 13.12.1996 «Про опублікування актів законодавства України в інформаційному бюлетені «Офіційний вісник України» [36]. Даними актами встановлений порядок офіційного оприлюднення основних нормативно-правових актів. Водночас з більшістю нормативно-правових актів, за винятком тих, які містять гриф обмеження доступу, розміщуються на Інтернет порталах органів, які їх видали. Тому, на нашу думку, наразі питання оприлюднення актів у більшості цивілізованих держав вже є неактуальним.

Структурні вимоги, які ставляться принципом визначеності, забезпечують т.зв. «внутрішнє наповнення» акту, який забезпечує дотримання прав осіб.

Так, основною вимогою, яка ставиться принципом визначеності до нормативних актів, є *чітке формулювання правової норми*. «Норма не може розглядатися як «право», якщо її не сформульовано з достатньою точністю так, щоб громадянин мав змогу, якщо потрібно, з відповідними рекомендаціями, до певної міри передбачити наслідки, що її може потягнути за собою вчинена дія» [16, с. 61]. Дане правило в Україні необхідно розуміти з позиції ст. 19 Конституції України [31]. Тобто ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

У цьому контексті необхідно згадати про таке поняття, як «справедливість закону». Дж. Ролз зазначає, що «*несправедливість якого-небудь закону взагалі може бути достатньою підставою для недотримання його так само, як легітимна чинність законодавства є достатньою підставою для його дотримання*» [18, с. 482]. Тобто у разі того, якщо закон є завідомо несправедливим за своїми умовами, які неможливо виконати, то такий закон, хоч і буде відповідати зовнішнім ознакам закону, однак за своєю суттю таким не буде. У такому випадку він не повинен виконуватися. Однак такий випадок є крайнім і рідко застосовним. Як зазначає сам Дж. Ролз, «*ми маємо визнавати несправедливі закони такими, що створюють зобов'язання – за умови, що вони не переступають певних меж несправедливості*» [18, с. 483]. Тобто в даному аспекті необхідно врахувати позицію Дж. Ролза та визнати те, що чітке формулювання правової норми, зрозумілість її змісту та механізму виконання фактично зводять нанівець її теоретичну несправедливість.

Іншою структурною складовою принципу визначеності є *передбачуваність законодавчої політики* [37, с. 3], яка в тому числі охоплює відсутність внесення непередбачуваних змін до законодавства. Тобто при нормотворенні законодавець повинен запобігати створенню колізій, здатних дезорієнтувати суб'єкта у масиві законодавства, та забезпечувати стабільність правових норм, яку слід розуміти як відсутність частого внесення змін у нормативно-правові акти, оскільки інакше суспільні відносини не встигатимуть адаптуватися до нових суспільних умов [38, с. 323].

Причому, як би це не парадоксально звучало, але передбачуваність законодавчої політики та стабільність правових норм забезпечується при наявності загальних законів, однак не вузькоспеціалізованих норм. Як зазначає Ю. Матвеева [32, с. 11], загальні закони завжди більш передбачувані, ніж конкретні та раптові укази. Причому таке правило пов'язане із тим, що конкретна норма або правило можуть частково змінитися, однак загальні правила в цьому випадку залишаються незмінними. Зазначимо, що при наявності абстрактних та загальних правил регулювання на перше місце виходить якість правозастосування.

Чіткий поділ гілок влади та повноважень між ними не є класичною вимогою принципу визначеності. Так, поділ гілок влади є загально-правовою вимогою, яка входить до складу концепції верховенства права та правової держави. В той же час, в аспекті принципу визначеності, поділ влади відіграє роль в аспекті недопущення перетину компетенції органів задля забезпечення впевненості у стабільності правозастосування. Крім того, розподіл повноважень на основі системи стримувань і противаг є гарантією принципу визначеності з огляду на те, що він перешкоджає внесенню надто частих та свавільних змін до позитивного права [17, с. 160].

Однозначність та передбачуваність правозастосування є чи не найголовнішою структурною вимогою принципу визначеності. Принцип правової визначеності також вимагає однозначності (послідовності) правозастосування, а отже, – системності та послідовності у діяльності відповідних органів, насамперед судів. Це пояснюється значенням судів у адаптуванні правових норм до нових суспільних відносин, які так чи інакше виникають у процесі розвитку суспільства. Суб'єкт завжди повинен мати можливість орієнтувати свою поведінку таким чином, щоб вона відповідала вимогам норми на момент вчинення дії.

Ключову роль при забезпеченні передбачуваності правозастосування відіграють суди. Така обставина пов'язана із тим, що правозастосування іншими органами може бути оскаржене в судовому порядку. Тому судове правозастосування має вирішальне значення. Як зазначає Дж. Ферейон, «...як національні, так і наднаціональні суди почали відігравати набагато активнішу і вагомішу роль у вирішенні важливих і суперечливих суспільних питань, які раніше вирішувалися урядом» [9, с. 239]. Як зазначає М. Козюбра, посилення ролі судів у правовій сфері є настільки великим, що існує загроза концентрації влади у суддівського корпусу, що може призвести до перетворення «верховенства права на верховенство суддів» [29, с. 10]. Тому, на думку Б. Таманаги, застосування правових норм суддями характеризується однаково: суддя говорить від імені закону, суддя – це втілений закон. Однак правова невизначеність перекреслює цей образ – думку, що значення має пишна суддівська мантия, а не особа, в неї одягнута [24, с. 205]. Саме через авторитетність та важливість судових рішень однозначність правозастосування судами має важливе значення при забезпеченні дотримання принципу визначеності. На думку Європейського суду з прав людини, висловленої в рішенні у справі «Совтрансавто-Холдинг» проти України», однозначність застосування та тлумачення внутрішнього законодавства судовими органами відіграє важливу роль при забезпеченні принципу правової визначеності [21, с. 79].

Саме з підстави важливості та стабільності правозастосування актуальною є *стабільність правового рішення*. Фактично, «коли суди остаточно вирішили питання, їхнє рішення не повинно ставитися під сумнів» [5, с. 61].

На думку М. Гурвича [27, с. 46], стабільність правового рішення забезпечується при виконанні двох вимог:

- неможливість перегляду судового рішення, яке набуло законної сили;
- неможливість нового розгляду справи, здатного призвести до скасування або зміни раніше винесеного рішення;
- обов'язковість виконання судових рішень.

Саме неможливість скасування остаточних рішень та їх беззаперечне виконання створює реальні підстави для реалізації норм права та обґрунтованих очікувань суб'єктів права. Стабільність правового рішення в даному аспекті виступає не лише як вимога принципу визначеності, а й у якості процедурної гарантії реалізації норм, які, у свою чергу, відповідають принципу визначеності.

Принцип визначеності у практиці ЄСПЛ

Хоча принцип визначеності почав розвиватися ще за часів класичної Афіньської демократії та Римської імперії, однак найбільшого поштовху для його розвитку мала практика застосування Європейським судом з прав людини (далі – Суд) Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція).

Однією з перших справ, в якій Суд використовує принцип визначеності, є справа *Sunday Times v. United Kingdom* [23, с. 49]. У даній справі Суд зазначає, що прописаний у Конвенції термін «передбачено законом» передбачає дотримання такого принципу права, як принцип визначеності. Суд стверджує, що термін «передбачено законом» передбачає не лише писане право, як-то норми писаних законів, а й неписане, тобто укладені у суспільстві правила та засади моральності суспільства.

У справі *Steel and others v. The United Kingdom* [22, с. 54] Суд наголошує: Конвенція вимагає, щоб усе право, чи то писане, чи неписане, було достатньо чітким, щоб дозволити громадянину, якщо виникне потреба, з належною порадою, передбачити певною мірою за певних обставин наслідки, що може спричинити певна дія. Вислови «законний» та «згідно з процедурою, встановленою законом», зумовлюють не лише повне дотримання основних процесуальних норм внутрішньодержавного права, а й те, що будь-яке позбавлення свободи відповідає меті і не є свавільним.

Так, у справі *Kruslin v France* [13, с. 30] Суд зробив висновок, що обмеження реалізації прав людини, передбачені Конвенцією, можливі у національному законодавстві, виходячи з такої необхідності у демократичному суспільстві. У цьому аспекті словосполучення «згідно із законом» передбачає певну якість такого закону, вимагаючи, щоб він був доступний для особи, і вона могла передбачити наслідки його застосування до неї, та щоб закон не суперечив принципам верховенства права. У внутрішньому праві повинні існувати обмежувальні міри проти свавільного втручання влади у здійснення громадянами своїх прав. Саме там, де виконавча влада здійснює свої функції таємно, стає особливо очевидною небезпека свавілля. Формулювання законів мають бути досить чіткими і зрозумілими, щоб надати громадянам необхідну інформацію стосовно обставин та умов, за яких публічна влада наді-

ляється повноваженнями для таємного та потенційно небезпечного втручання у здійснення індивідом своїх прав.

У справі *Novik v. Ukraine* [15] Суд вказав, що коли йдеться про позбавлення свободи, надзвичайно важливою умовою є забезпечення загального принципу визначеності. Вимога «якості закону», зокрема, стосується випадку, коли національний закон передбачає можливість позбавлення свободи, такий закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні – для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля. Судом було встановлено, що українське законодавство не передбачає процедури, достатньо доступної, чітко сформульованої і передбачуваної у своєму застосуванні – для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля.

У справі *Baranowski v. Poland* [4] визначено, що принцип визначеності передбачає чітке формулювання умов, за яких здійснюється обмеження чи позбавлення свободи. Суд постановив, що в польському кримінальному законодавстві на той момент не було чітких положень щодо продовження строку затримання під вартою на стадії судового розгляду, якщо особу затримано на стадії розслідування. Тому Суд відзначив, що через невизначеність законодавства виробилася практика, коли людина затримувалася на необмежений і непередбачуваний період часу, а тому її тримання під вартою не закріплювалося законом.

У справі *Hashman and Harrup v. The United Kingdom* [10, с. 31]. Суд вказав, що однією з вимог, яка випливає зі словосполучення «встановлений законом», є передбачуваність. Норму не можна вважати «законом», якщо вона не сформульована з достатньою чіткістю, що дає особі можливість керуватися цією нормою у своїх діях. З другого боку, хоча певність у законі надзвичайно бажана, забезпечення її може призвести до зарегульованості, тим часом як закон ніколи не повинен відставати від обставин, що змінюються. Ступінь чіткості, яку мають забезпечувати формулювання національних законів і яка в жодному випадку не може охопити всі непередбачувані обставини, значною мірою залежить від змісту даного документа, сфери, на яку поширюється даний закон, а також від кількості та статусу тих, кому він адресований.

У справі *Olsson v. Sweden* [16, с. 61] Суд встановив вимогу чіткого визначення меж дискреційних повноважень, а саме: «Закон, яким надаються повноваження певним органам державної влади, має бути таким, щоб обсяг повноважень та спосіб їх застосування були зазначені з достатньою чіткістю та при цьому враховувалась легітимна мета того чи іншого вживаного заходу в тій чи іншій ситуації, щоб надати індивіду адекватний захист від свавільного втручання».

У справі *Rekvényi v. Hungary* [19, с. 34] Суд ретельніше розглядає критерій передбачуваності поведінки особи щодо поводження в майбутньому. Норма не може вважатися «законом», якщо вона не сформульована з достатньою чіткістю, яка дає громадянину змогу керуватися цією нормою у своїх діях: він має бути здатний – якщо необхідно, за допомогою відповідної консультації – передбачити, достатньою за даних обставин мірою, наслідки, які може спричинити така дія. Передбачуваність цих наслідків з абсолютною певністю не потрібна: досвід показує, що цього досягти неможливо. Чимало законів неодмінно формулюються більшою чи меншою мірою нечіткими термінами,

тлумачення та застосування яких є питанням практики. Роль судового розгляду полягає саме в тому, щоб розвіювати такі інтерпретаційні сумніви, якщо вони є. Ступінь чіткості, що має забезпечуватися у формулюваннях національних законів – який у жодному випадку не може передбачити всі непередбачувані обставини – значною мірою залежить від змісту даного документа, сфери, на яку він поширюється, а також кількості та статусу тих, кому цей закон адресований. Ступінь чіткості, який треба забезпечувати у ході формулювання конституційних положень, з огляду на загальний характер, може бути нижчим, ніж в інших законах.

У справі *Ryabykh v. Russia* [20] Суд вказує, що принцип правової визначеності, окрім іншого, встановлює, що у тих випадках, коли суди ухвалюють остаточні рішення, такі рішення не можна оспорювати. Тобто принцип правової визначеності включає і дотримання принципу остаточного судового рішення. Даний принцип передбачає, що сторони не вправі домагатися перегляду судового рішення, яке є остаточним та підлягає виконанню лише в цілях перегляду і винесення нового рішення у справі; що повноваження вищестоящих судів по перегляду повинні здійснюватися з метою виправлення судових помилок, неправильного відправлення правосуддя, а не для підміни нагляду. Перегляд не повинен розглядатися як замасковане оскарження, і одна лише можливість двох поглядів у справі не може служити підставою для перегляду. Відхилення від цього принципу виправдано тільки при наявності істотних і безперечних обставин.

Висновки. На нашу думку, вказана практика Суду яскраво свідчить про те, що теоретичний принцип визначеності має практичне застосування у різноманітних сферах. Так, різні вимоги принципу визначеності впливають на органи законодавчої виконавчої та судової влади. Більш того, принцип визначеності відіграє важливу роль при забезпеченні стабільного регулювання та динамічного розвитку законодавства.

Література:

1. Alexy R. A Theory of Constitutional Rights / R. Alexy // Oxford : University Press – 2002. – 210 p.
2. Barak A. Proportionality. Constitutional Rights and their Limitation / A. Barak // Cambridge : Cambridge University Press – 2012. – 683 p.
3. Barak A. Purposive Interpretation in Law / A. Barak // Princeton: Princeton University Press – 2006. – 500 p.
4. *Baranowski v. Poland*, no.28358/95, 2000-III.
5. *Brumărescu v. Romania*, no. 28342/95 // ECHR 1999-IV.
6. Bruno L. Freedom and the Law. / L. Bruno // Los Angeles: Nash Publishing – 2008. – 210 p.
7. Digest of Justinian. Vol.2. // Philadelphia: University of Philadelphia Press. – 380 p.
8. Dworkin R. Rights as Trumps /R. Dworkin// Theories of Rights – New York: Oxford University Press – 1984. –260 p.
9. Ferejon J., Pasgino P. Rule of Democracy and the Rule of Law / J. Ferejon, P. Pasgino // Cambridge // Cambridge university press – 2003. – 360 p.
10. *Hashman and Harrup v United Kingdom*, // EHRH 241.
11. Hayek F. Law, Legislation and Liberty, vol.2 / F. Hayek // London and Chicago : University of Chicago Press – 1976. – 460 p.
12. *Held V. The Public Interest and Individual Interests / V. Held // New York: Basic Books – 1970. – 120 p.*
13. *Kruslin v France*, no.11801/85 // 12 EHRH 547.
14. Nowak J., Rotunda R. Constitutional law. 8th edition. / J. Nowak, R. Rotunda // Eagan MN: West – 2010. –1280 p.
15. *Novik v. Ukraine*, no.48068/06.

16. Olsson v. Sweden (No.1), no. 10465/83 // A 130.
17. Radbruch, G. Rechtsphilosophie / G. Radbruch // Leipzig: Verlag von Quelle Meyer – 1932. – 220 s.
18. Rawls J. A theory of justice / J. Rawls // Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press – 1999. – 600 p.
19. Rekvényi v. Hungary, no.25390/94 // 1999-III.
20. Ryabikh v. Russia, no.52854/99 // 14 HRCD 455 14.
21. Sovtransavto Holding v. Ukraine, no. 48553/99 // ECHR 621.
22. Steel and others v. The United Kingdom, no. 24838/94 // 1998-VII, no.91.
23. Sunday times v. the United Kingdom, no. 6538/74 // 2 EHRR 245.
24. Tamanaha B. On the Rule of Law: History, Politics, Theory / B. Tamanaha // Cambridge: Cambridge university press – 2004. – 220 p.
25. Van der Schyff G. Limitation of Rights: a Study of the European Convention and the South African Bill of Rights / G. Van der Schyff // Netherlands: Wolf Legal Publishers – 2005. – 230 p.
26. Woolman S., Botha H. Limitations / S. Woolman, H. Botha // Constitutional Law of South Africa – 2002. – p.73.
27. Гурвич М. Судебное решение. Теоретические проблемы / М. Гурвич // Москва : Юридическая литература – 1976. – 200 с.
28. Дождев Д. Римское частное право / Д. Дождев // Москва – 2008. – 530 с.
29. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи / М. Козюбра // Право України – 2010. – № 3. – с. 6–18.
30. Козюбра М. Принцип верховенства права та правової держави: єдність основних вимог / М. Козюбра // Наукові записки НаУКМА – 2007 – № 64 (Юридичні науки). – С. 3–9.
31. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
32. Матвеева Ю. Принцип правової визначеності: історичні підходи та сучасне розуміння / Ю. Матвеева // Наукові записки НаУКМА – 2011. – № 116 (Юридичні науки) – С. 29–31
33. Покровский И. Основные проблемы гражданского права / И. Покровский // Москва. – 1998. – 380 с.
34. Рехтина И. Правовая определенность (res judicata) в истории права Древнего Рима / И. Рехтина // История государства и права – 2011. – № 22. – С. 43–47.
35. Указ Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» // Офіційний вісник України – 1997 – № 24.
36. Указ Президента України «Про опублікування актів законодавства України в інформаційному бюлетені «Офіційний вісник України» // Урядовий кур'єр. – 1996.
37. Ушакова Л. Принцип правовой определенности как элемент нормативно-правовой конструкции социального государства / Л. Ушакова // [электронный доступ] : <http://problemanalysis.ru/Dokladi2/Ushakova.pdf>.
38. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. Шевчук // Київ : Реферат. – 2007. – 480 с.

Тощий Б. А. Теоретические основы принципа правовой определенности

Аннотация. Данная статья посвящена теоретическим основам принципа правовой определенности. Автор дает определение принципа правовой определенности, а также раскрывает исторические условия его возникновения и современную структурную составляющую. Особое внимание уделяется практике Европейского суда по правам человека относительно теоретического обоснования и практического применения принципа определенности.

Ключевые слова: принцип правовой определенности, предсказуемость, однозначность, применимость.

Totskyi B. The theoretical basis of the principle of legal certainty

Summary. This paper focuses on the theoretical foundations of the principle of legal certainty. The author gives the definition of the principle of legal certainty and reveals the historical conditions and its structure. Particular attention is paid to the European Court of Human Rights practice on the legal certainty theoretical and practical application.

Key words: the principle of legal certainty, predictability, simplicity, applicability.